

Zodpovězení otázky: Co je osvícenství?¹

(1784)

VIII. *Osvícenství je vykročení člověka z jeho jím samým zaviněné nespé-*
35 *právnosti.*² *Nespéprávnost* je neschopnost používat svého rozumu, aniž bychom byli vedeni někým jiným. *Tato nespéprávnost je zaviněna námi* samými, jestliže její příčina netkví v nedostatku rozumu (Verstand), nýbrž v nedostatku odhodlání a odvahy používat jej bez vedení někým jiným. *Sapere aude!* Měj odvalu používat svého *vlastního* rozumu! je tedy heslem osvícenství.

Lenost a zbabělost jsou příčinami, proč lidé z velké části, ačkoli je příroda dávno osvobodila od cizího vedení (*naturaliter maiorenes*),³ přesto rádi po celý život zůstávají nespéprávní, a proč je pro jiné tak snadné vydávat se za jejich poručníky. Jak pohodlné je být nespéprávní! Mám-li knihu, která má za mne rozum, duchovního, který má za

¹ Formulace otázky pochází od berlínského theologa a člena Berlínské střeďeční společnosti J. F. Zöllnera, který ji uvedl v poznámce k svému anonymnímu článku v témže časopise, a to v září 1783. K Zöllnerem formulované otázce (kritické k osvícenství) se ještě vyslovili M. Mendelssohn, K. L. Reinhold, J. G. Hamann aj., Kantův článek je však nejdůležitější. Kant užívá slova *Aufklärung* jak ve významu duchovního směru 18. století, tak ve významu osvícení, osvěta. – Pozn. vyd.

² Osvícenský motiv, že je třeba překonat nespéprávnost, tj. mlčenlivý souhlas s despotickým feudálním režimem (Rousseau, Voltaire), specifikuje Kant jako požadavek svobody veřejného mínění o ustanoveních protestantského náboženství. Jeho apel na svobodu veřejného mínění má však širší dosah. – Pozn. vyd.

³ *Maiorenes* je plurál od *maior annis*, což znamená plnoletý, dospělý. – Pozn. vyd.

mne svědomí, lékaře, který pro mne stanovil dietu atd., nemusím se aspoň sám namáhat. Nemusím myslet, jen když mohu zaplatit; jiní již za mne převezmou tu mrzutou záležitost. O to, že zdaleka největší část lidí (v tom celé krásné pohlaví) považuje tento krok k svéprávnosti, kromě toho, že je obtížný, také za velmi nebezpečný, se již postarají oni poručníci, kteří na sebe laskavě vzali nejvyšší dohled nad nimi. Když nejdřív ohlupili své stádce a pečlivě zařídili, aby se tito klidní tvorové neodvažovali ani na krok bez chodítka, na které je uvázali, tak jim potom ukazují nebezpečí, která jim hrozí, pokusí-li se chodit sami. Toto nebezpečí však není příliš velké, neboť oni by se po několika pádech nakonec jistě naučili chodit; příklady tohoto druhu však činí člověka přece jen nesmělým a obvykle ho odstrašují od všech dalších pokusů. 36

Pro každého jednotlivého člověka je tedy těžké vymanit se z nespéprávnosti, která se stala takřka jeho přirozeností. Dokonce se mu v ní zalíbilo a není v tom okamžiku schopen používat svého vlastního rozumu, protože mu nikdy ani nedovolili, aby se o to pokusil. Ustanovení a formulky, tyto mechanické nástroje rozumného používání či spíše zneužívání jeho přirozených darů, jsou jen rolničky přetrvávající nespéprávnosti. Kdo by je i odhodil, učinil by přesto jen nejistý skok i přes ten nejužší příkop, protože na takový svobodný pohyb není zvyklý. Proto je jen málo lidí, kterým se vlastním zpracováním svého ducha podařilo vymanit z nespéprávnosti, a přesto kráčet bezpečnou chůzí.

Spíše je možné, že veřejnost se sama osvítila, ano, je to téměř nevyhnutelné, jen když jí ponecháme svobodu. Neboť pak se vždy najde několik samostatně myslících lidí, a to dokonce i mezi dosazenými poručníky velkého houfu, kteří, když byli sami odvrhli jho nespéprávnosti, budou kolem sebe šířit ducha rozumného oceňování vlastní hodnoty a povolání každého člověka k tomu, aby sám myslel. Zvláštní přitom je, že veřejnost, která byla předtím pod toto jho přivedena poručníky, je pak sama nutí, aby pod ním zůstali, je-li k tomu vyburcována některými svými poručníky, kteří jsou jakéhokoli osvícení neschopni. Tak škodlivé je šířit předsudky, že se nakonec vymstí i na těch, kteří, nebo jejichž předchůdci, byli jejich původci. Proto může veřejnost jen pomalu dospět k osvícení. Revolucí se možná dojde k tomu, že odpadne osobní despotismus a ziskuchtivý nebo panovačný útisk, nikdy se však neuskuteční opravdová reforma způsobu myšlení, nýbrž

nové předsudky budou stejně jako ty staré sloužit za vodítko velkého nemyslího davu.

K tomuto osvícení však není požadováno nic než *svoboda*, a to ta nejméně škodlivá ze všeho, co se jen může nazývat svobodou, totiž svoboda ve všech ohledech *veřejně užívat* svého rozumu. Nyní však slyším ze všech stran volat: *Nerozumujte!* Důstojník říká: Nerozumujte, nýbrž exercírujte! Finanční rada: Nerozumujte, nýbrž plat'te! Duchovní: Nerozumujte, nýbrž věřte! (Pouze jeden jediný pán na světě říká: *Rozumujte*, kolik chcete a o čem chcete, *ale poslouchajte!*)⁴ Zde všude se setkáváme s omezováním svobody. Které omezování je však na překážku osvícenství? A které nikoli, nýbrž mu dokonce prospívá? – Odpovídám: *Veřejné* užívání vlastního rozumu musí být vždy svobodné a jenom ono může přinést osvícení mezi lidmi; jeho *soukromé používání* však může být častěji vymezeno velmi úzce, aniž by tím nějak zvlášť bránilo pokroku osvícení. Veřejným užíváním svého vlastního rozumu však rozumím to, které s ním někdo činí *jako učenec* před celou veřejností *světa čtenářů*. Soukromým užíváním nazývám to, které někdo smí se svým rozumem dělat v určitém svěřeném mu *občanském* postavení nebo úřadě. V mnoha záležitostech, jež spadají do oblasti zájmů pospolitosti, je pak nutný určitý mechanismus, díky němuž se musejí někteří členové pospolitosti chovat pouze pasivně, aby byli vládou, pomocí umělé jednomyslnosti, vedeni k veřejným účelům, nebo aby byli alespoň zadržováni od maření těchto účelů. Zde pak ovšem není dovoleno rozumovat, nýbrž člověk musí poslouchat. Pokud se však tento díl stroje považuje zároveň za článek celé pospolitosti, ba dokonce světoobčanské společnosti, tudíž v hodnosti učence, který se obrací na veřejnost ve vlastním smyslu pomocí spisů, pak ovšem může rozumovat, aniž by tím utrpěly záležitosti, k nimž byl zčásti dosazen jako pasivní člen společnosti. Bylo by proto velmi škodlivé, kdyby důstojník, jemuž bylo jeho nadřízenými něco přikázáno, chtěl ve službě nahlas mudrovat o účelnosti nebo užitečnosti tohoto rozkazu; musí poslouchat. Nemůže mu však být po právu zabraňováno, aby jako učenec činil poznámky k chybám ve válečné službě a předkládal je k posouzení své veřejnosti. Občan se nemůže zpěčovat uhradit poplatky mu uložené; neuvážená kritika takových

⁴ Friedrich II. Veliký. – Pozn. vyd.

výdajů, když je má uhradit, může být potrestána jako skandál (který by mohl vyvolat všeobecné pozdvižení). Tentýž člověk však nejedná proti povinnosti občana, když jako učenec veřejně vyjadřuje své myšlenky o nevhodnosti, nebo i nespravedlnosti takových vypsání. Stejně tak je duchovní zavázán řídit se ve svém kázání k žákům své katecheze a ke své obci symbolem⁵ církve, které slouží, neboť pod touto podmínkou byl přijat. Ale jako učenec má naprostou svobodu, ba dokonce povolání k tomu, aby veřejnosti sdělil všechny svoje pečlivě zvážené a dobře míněné myšlenky o tom, co je v onom symbolu chybné, stejně jako své návrhy na lepší uspořádání náboženských a církevních záležitostí. Není přitom ani nic, co by mohlo být jeho svědomí kladeno k tíži. Neboť co učí z pověření svého úřadu, jako představitel církve, to předkládá jako něco, co nemá svobodnou moc učit podle vlastního dobrozdání, ale co je povolán přednášet podle předpisu a ve jménu něčeho jiného. Řekne, že naše církve učí to nebo ono; to jsou důkazní důvody, kterých přitom používá. Vyvozuje potom veškerý praktický užitek pro svou obec z ustanovení, která by sice sám s úplným přesvědčením nepodepsal, ale k jejich přednášení se může uvolit, protože není přece zcela nemožné, aby v tom nebyla obsažena pravda, přinejmenším se v nich přece v žádném případě nenachází nic, co by odporovalo vnitřnímu náboženství. Neboť kdyby byl přesvědčen, že v tom rozpor nachází, nemohl by spravovat svůj úřad s dobrým svědomím a musel by jej složit. Užítí rozumu, k němuž ustanovený učitel sahá před svou obcí, je tedy pouhé *soukromé použití*, protože tato obec je vždycky jen domácí, byť sebevětší shromáždění, a pokud jde o ně, není, jako kněz, svobodný, a ani takový nesmí být, protože vykonává cizí uložení. Naproti tomu jako učenec, který mluví k vlastní veřejnosti, totiž k světu čtenářů, pomocí spisů, tudíž jako duchovní při *veřejném užívání* svého rozumu, těší se neomezené svobodě užívat svůj vlastní rozum a mluvit za svou vlastní osobu. Neboť tvrdit, že by poručníci lidu (v duchovních věcech) měli být opět nesvéprávní, je nesmysl, který směřuje k zvěčnění nesmyslů.

Avšak neměla by být nějaká společnost duchovních, třeba nějaké církevní shromáždění nebo nějaká úctyhodná *classis* (jak se u Holanďanů sama jmenuje), oprávněna zavázat se mezi sebou přísežně

⁵ Kant nazývá Krédo („Věřím v jednoho Boha...“) *symbolum* (z řec. *symbolon*). – Pozn. vyd.

k určitému neměnnému symbolu, a tak vést nad všemi svými členy a jejich prostřednictvím nad celým národem (Volk) nepřetržitou vrchní kuratelou, a tuto kuratelu dokonce zvětšit? Pravím: To je zcela nemožné. Taková smlouva, která by rozhodla vyloučit navždy veškerou další osvětu lidského rodu, je zcela neplatná a nicotná; i kdyby měla být potvrzena nejvyšší mocí, říšskými sněmy a nejslavnostnějšími mírovými ujednáními. Jeden věk se nemůže zavázat a zapřísáhnout, že ten následující uvede do stavu, v němž nebude schopen rozšiřovat své (především ty velmi naléhavé) poznatky, očišťovat je od omylů, a vůbec pokračovat dál v osvětě. To by byl zločin proti lidské přirozenosti, jejíž původní určení spočívá právě v tomto pokroku; a potomci jsou tedy naprosto oprávněni, aby ona usnesení, přijatá bez zplnomocnění a hříšným způsobem, zavrhl. Zkušebním kamenem všeho toho, co může být nad nějakým národem uloženo jako zákon, je otázka, zda si národ sám může uložit takový zákon. Kdyby bylo, ovšem jakoby v očekávání něčeho lepšího možné, aby byl na určitý krátký čas zaveden jistý pořádek, přičemž by se zároveň ponechala všem občanům, především duchovním, svoboda, aby jako učenci činili veřejně, tj. pomocí spisů své připomínky k tomu, co je v dosavadním uspořádání chybné, přičemž by zavedený pořádek stále ještě trval, až by nahlédnutí do povahy těchto věcí došlo veřejně tak daleko a veřejně se osvědčilo, že by sjednocením jejich hlasů (i když ne všech) mohl být předložen před trůn návrh, aby vzal pod ochranu ona shromáždění, která se snad podle svých pojmů sjednotila v lepším názoru na změněné uspořádání náboženství, aniž by se však bránilo těm shromážděním, která chtějí ponechat vše při starém. Avšak sjednotit se na trvalém, nikým veřejně nezpochybňovaném vypracování náboženství i jen po dobu trvání života jednoho člověka, a tak téměř zničit určité období v postupu lidstva k zlepšení a učinit je neplodným, a tím však pro potomky dokonce škodlivým, je naprosto nepřípustné. Člověk sice může pro svou osobu, ale i tak jen na určitou dobu v tom, co by měl vědět, odkládat osvětu, ale docela se jej zřící, ať už pro svou osobu, ještě více však pro potomstvo, znamená zranit a pošlapat svatá práva lidstva. Co však o sobě samém nesmí rozhodnout ani národ, to ještě méně smí o národu rozhodnout monarcha, neboť jeho zákonodárná autorita spočívá právě v tom, že ve své vůli sjednotí veškerou vůli lidu. Jestliže jen dbá na to, aby všechna skutečná nebo zamýšlená zlepšení existovala v souladu s občanským zřízením, může jinak nechat

své poddané, aby jen sami dělali to, co považují za nutné k spáse své duše; to se ho netýká, jistě má však zamezit tomu, aby jeden druhému násilím bránil pracovat ze všech svých sil na svém určení a jeho podpoře. Škodí dokonce svému majestátu, plete-li se do toho a považuje-li spisy, v nichž si jeho poddaní snaží ujasnit své názory, za hodny svého vládního dozoru, ať už to činí z vlastního nejvyššího nahlédnutí a vystavuje-li se předhůzce *Caesar non est supra grammaticos*⁶ nebo také a ještě mnohem víc, když svou nejvyšší moc natolik snižuje, že ve svém státě podporuje duchovní despotismus několika tyranů proti svým ostatním poddaným.

Jestliže se nyní zeptáme: Žijeme nyní už v *osvíceném věku*?, zní odpověď: Ne, jistě však ve věku *osvěty*. Že by lidé, jak se dnes věci mají, vcelku vzato byli již s to, anebo do tohoto stavu mohli být i jen uvedeni, používat v náboženských věcech svého vlastního rozumu, aniž by byli vedeni někým jiným, k tomu ještě chybí velmi mnoho. Avšak o tom, že se jim nyní přece otevírá pole, aby se v něm svobodně zapracovali a aby překážek všeobecné osvěty nebo vykročení z jejich jimi samými zaviněné nesvéprávnosti bylo pozvolna stále méně, máme zřetelné náznaky. V tomto ohledu je náš věk věkem osvícenství nebo stoletím Friedrichovým.

Kníže, který nepovažuje pro sebe za nedůstojné říci, že považuje za svou *povinnost* v náboženských záležitostech lidem nic nepředepisovat, nýbrž ponechat jim v tom úplnou svobodu, který tedy od sebe odmítá dokonce i pyšné jméno *tolerance*, je sám osvícený a zaslouží si být vděčným světem a potomstvem veleben jako ten, kdo první zbavil lidský rod nesvéprávnosti, přinejmenším ze strany vlády, a každému ponechal svobodu, aby se ve všem, co je záležitostí svědomí, řídil svým vlastním rozumem. Za něho smějí úctyhodní duchovní v postavení učenců, aniž by se prohřešovali proti své úřední povinnosti, předkládat světu svobodně a veřejně k přezkoušení své, od přijatého symbolu tu a tam odchylné soudy a názory; ještě spíše pak každý jiný, kdo není omezen žádnou úřední povinností. Tento duch svobody se šíří i mimo nás, dokonce i tam, kde musí zápasit s vnějšími překážkami vlády, jež nerozumí sobě samé. Neboť i tu osvěcuje příklad, že při svobodě se není třeba obávat ani toho nejmenšího pro veřejný klid

⁶ Císař nestojí nad gramatiky. – Pozn. vyd.

a jednotu pospolitosti. Lidé se postupně vymaňují ze surovosti, jen když se záměrně nekličkuje, aby v ní byli udrženi.

Předložil jsem hlavní cíl osvícenství, totiž vykročení lidí z nesvéprávnosti, zaviněné jimi samými, především do *náboženských záležitostí*, protože pokud jde o umění a vědy, nemají naši vládcové žádný zájem hrát si na poručníky nad svými poddanými; kromě toho je ona nesvéprávnost nejen neškodlivější, ale také nejvíce zneuctvující ze všech. Avšak způsob myšlení hlavy státu, který dává přednost té první, zachází ještě dál a nahlíží, že i pokud jde o jeho *zákonodárství*, je bez nebezpečí dovolit svým poddaným, aby *veřejně* užívali svůj vlastní rozum a veřejně předkládali světu své myšlenky o jeho lepším zpravování, dokonce se svobodomyšlnou kritikou toho již daného; o tom máme zářný příklad, v němž dosud žádný monarcha nepředčil toho, jehož my uctíváme.

Avšak i jen ten, který, jsa sám osvícený, se nebojí stínů, zároveň však má po ruce početné řádně disciplinované vojsko jako ručitele veřejného klidu, může říci to, co se nesmí odvážit říci svobodný stát: *Rozumujte, kolik chcete a o čem chcete; jenom poslouvejte!* Tak se zde ukazuje zarážející neočekávaný běh lidských věcí; stejně jako jinde, když jej zkoumáme ve velkém, je v něm téměř vše paradoxní. Zdá se, že vyšší stupeň občanské svobody je *duchu* národa ku prospěchu, a přesto jí klade nepřekročitelné meze; nižší stupeň oné svobody mu naopak vytváří prostor, aby se podle všech svých sil rozšířil. Když totiž příroda pod touto tvrdou rouškou vyvinula jádro, o které co nejněžněji pečuje, totiž sklon a povolání k svobodnému *myšlení*, pak toto jádro pozvolna opět působí na smyslový způsob myšlení národa (jímž se stává postupně schopnějším *svobody jednat*), a nakonec dokonce i na 42 zásady *vlády*, která sama shledává, že je pro ni prospěšné zacházet s člověkem, který je přece *víc než stroj*, podle jeho důstojnosti.⁷

Königsberg v Prusku 30. září 1784

⁷ V Büschingových týdenních zprávách z 13. září čtu dnes, 30. téhož měsíce, inzerát na *Berlinische Monatsschrift* z tohoto měsíce,^a v němž je uveřejněno zodpovězení téže otázky panem Mendelssohnem. Mně ještě nepřišlo do rukou, jinak bych přítomnou odpověď zadržel; ta ať je přijímána jen jako zkouška, jak dalece může náhoda přivodit shodu myšlenek.

^a *Wöchentliche Nachrichten von neuen Landcharten, geographischen, statistischen und historischen Büchern und Schriften*, vyd. A. F. Büsching, 12, 1784, Berlin 1785, str. 291 nn. – Pozn. vyd.

Konec všech věcí

(1794)

Je obvyklé, zejména v řeči zbožných lidí, říkat o umírajícím člověku, VIII, že odchází z *času do věčnosti*. 327

Toto vyjádření by ve skutečnosti neříkalo nic, kdybychom zde měli *věčnost* rozumět do nekonečna pokračující čas, neboť pak by člověk přece nikdy nevyšel z času ven, ale vždy jen z jednoho času do druhého. Musí tím tedy být míněn *konec všech časů* při neustálém trvání člověka, toto trvání však (jeho existence zkoumaná jako veličina) musí být přece míněno i jako nějaká s časem zcela nesrovnatelná veličina (*duratio noumenon*),¹ o níž si však nejsme s to udělat žádný pojem (leďa snad negativní). Tato myšlenka má v sobě něco děsivého, poněvadž nás vede takřka na okraj propasti, z níž pro toho, kdo do ní spadne, není cesty zpátky („Toho však drží na vážném místě, kde nezbylo nic, věčnost v pevném objetí.“ Haller);² a přece i něco přitažlivého, neboť člověk nemůže přestat obracet na to neustále svůj zděšený zrak (*nequeunt expleri corda tuendo*, Vergilius).³ Ta je děsivě *vznešená*, zčásti kvůli své temnotě, v níž představivost působí často mocněji než za jasného světla. Konečně musí být přece i podivuhodným způsobem vetkána do všeobecného lidského rozumu, protože na ni – tak či onak zahalenou – za všech dob narážíme u všech

¹ *Duratio noumenon* je trvání v pravém významu. Člověk jako nesmrtelná bytost má noumenální trvání nesouměřitelné s časností svého života. – Pozn. vyd.

² Albert von Haller (1708–1777) v básni *Unvollkommenes Gedicht über die Ewigkeit* (1736). Haller byl švýcarský lékař, botanik a básník. Z básně cituje delší úryvek G. W. F. Hegel ve *Wissenschaft der Logik*, I, Frankfurt a. M. 1972, str. 166. – Pozn. vyd.

³ „... nemohou se nedívat dosti“; viz Vergilius, *Aeneis*, VIII (str. 244). – Pozn. vyd.